

El nom «Aragó» entre els segles IX i X: recorregut historiogràfic i documental

Autor: Ivan Giménez
Data de publicació: 12-03-2022

L'Ivan Giménez en el següent article fa un recorregut per la documentació reial i cronística entre els segles IX i X i ens mostra algunes curiositats respecte al mot «Aragó». Hi ha algun document o crònica original de les centúries descrites on aparegui el nom Aragó?

El nom Aragó entre els segles IX i X: recorregut historiogràfic i documental

Índex: Introducció; La primera menció documental del nom Aragó; El nom Aragó a diferents documents i cròniques al llarg dels segles IX i X; La genealogia pirinenca de Roda i els comtes aragonesos; Resum/cloenda

Introducció

L'escrit que presentem a continuació s'emmarca dins d'un futurible llibre, i és la primera part d'un seguit d'estudis relacionats entre sí. Així, els diferents apartats que mostrarem formen una secció d'un dels capítols de l'esmentat llibre.

Dit això, he realitzat aquest treball perquè m'he proposat de localitzar el mot «Aragó» en la documentació original pròxima a la formació del territori i de la societat aragonesa, formació que la historiografia situa entorn de l'any 800 sota la protecció de l'emperador franc Carlemany. Per tant, tota la documentació estudiada serà compresa entre els segles ·IX· i ·X·.

La primera menció documental del nom Aragó

El nom d'Aragó i el comte Galindo són citats per primera vegada en un document de l'any 828 [...][1]

Aquesta asseveració ens fa avinent que el nom Aragó és, documentalment, un dels més antics d'Espanya, només superat en antiguitat pel de Castella, ja que aquell apareix en un document datat entorn de l'any 800. Ara bé, però això és del tot cert? Tot seguit analitzarem el document en qüestió.

El document de què fan menció tots els historiadors per defensar l'aparició del nom Aragó, en concret a l'any 828, és el que duu per títol Donación del monasterio de San Martín de Cillas y su villa, custodiat al Archivo Histórico Nacional (AHN), amb la signatura CLERO-SECULAR_REGULAR,Car.695,N.2, amb data i lloc de confecció:
828-08-05, San Juan de la Peña.

El document mostrat es pot consultar en línia a través del Portal de Archivos Españoles (PARES) si realitzem una cerca indicant en el camp "signatura" la donació citada anteriorment. És aquest organisme oficial qui ens dona nota d'aquesta peça. Ens informa que es tracta d'un document reial i que va ser publicat per Ana Isabel Lapeña Paul en dues obres: El monasterio de San Juan de la Peña en la Edad Media (desde sus orígenes hasta el 1410), Zaragoza (1989) i Selección de Documentos del Monasterio de San Juan de la Peña (1195-1410), Zaragoza (1995). I també havia estat publicat per Antonio Ubieto Arteta en unes altres dues obres: Cartulario de San Juan de la Peña, I, Valencia. Doc. 1. (1962), i Cartulario de San Juan de la Peña, II, Valencia (1963).

Tot seguit ens adverteixen del següent:

--En relació amb la data, veure Lapeña (1989: 25).

Nota: "La falsedat d'aquest document és fàcilment demostrable si considerem el fet que la concessió es fa en uns anys en què ni tan sols estava fundat el monestir de la Penya com a tal. A més dhi ha l'esment d'Atilio com a abat de la casa pinatense o la diferència de cent trenta-sis anys amb què estan datats l'un i l'altre document, essent els mateixos atorgants els d'aquest document i els del document AHN. Clero.Carpeta. 695-07, datat en el 964. És probable que com moltes altres falsificacions es realitzés aquesta per alguna qüestió de termes entre el monestir pinatense i alguna entitat de població pròxima".

És a dir, ens estan advertint que és fals el document de l'any 828 on apareix mencionat per primera vegada el nom Aragó, i com a mínim ha de ser datat el 964, que és l'any en què es confecciona l'esmentat document AHN. Clero.Carpeta. 695-07. Doncs bé, analitzem també aquesta peça.

El document CLERO-SECULAR_REGULAR,Car.695,N.7, es titula igual que el de l'any 828 i és datat a l'any 964. També apareix en les edicions descrites anteriorment ?Lapaul i Ubieto?. La nota que apunta el PARES respecte a la datació és la següent:

Nota: "El document l'intitula 'García Jiménez, rei de Pamplona'. Segons Ubieto (1962) aquest document és fals. Segons Lapeña (1989), la falsedat d'aquest document és fàcilment demostrable si considerem el fet que la concessió es fa en uns anys en què ni tan sols estava fundat el monestir de la Penya com a tal. A més de la diferència de cent trenta-sis anys amb què estan datats sent els mateixos atorgants els d'aquest document amb els del document AHN. Clergat.Carpeta. 695-02, datat en el 828. Els limitis que apareixen en aquest document són més amplis que els del document de 828, ja que es copien igual els del primitiu territori assignat afegint algunes dades més copiades potser d'altres llocs".

A l'edició d'Ubieto del Cartulari de Sant Joan de la Penya, l'autor, a l'hora de datar la confecció de les cópies, pel que fa al document datat l'any 828 ens informa que:

"AHN, San Juan de la Peña, carp. 695, núm. 2, letra pseudo-visigótica, posiblemente del siglo XIII (B)".[2]

Pel que respecta al de l'any 964:

AHN, San Juan de la Peña, carp. 695, núm. 7, pseudo original visigótico, posiblemente del siglo XIII (B).[3]

Els dos documents mostrats formen part dels tres-cents onze que apareixen a l'anomenat Cartulario de San Juan de la Peña, o també anomenat Llibre Gòtic, el qual està custodiat a la Biblioteca General Universitària de Saragossa, la descripció del qual prenem de paraules del Doctor en història medieval de la Universitat de Saragossa Carlos Laliena.

"...no és casual que els dirigents dels principals monestirs de la regió navarro-aragonesa contemplin la necessitat de confeccionar registres de documents des de la segona meitat del segle XI. El Llibre Gòtic de Sant Joan de la Penya és el cartulari més antic i els seus quadernets en lletra visigòtica, que inclouen gairebé un centenar de folis, es remunten a

la segona meitat del segle XI. Ángel Canellas distingeix dues seccions i sis addicions en els 96 primers folis, escrits en lletra visigòtica, la qual cosa suggereix un procés continu d'incorporació de textos entre 1061 i 1108 (si bé la inclusió de falsificacions en lletra pseudovisigòtica pot modificar una mica la cronologia final). Del foli 97 al 112, la lletra és carolina i correspon a algun moment tardà del segle XII. El cartulari inclou uns folis finals datables en el segle XIII (fins al foli 118) i tres peces enquadernades conjuntament..."

Comptat i debatut, tenim, doncs, que és fals el document de l'any 828 on es cita Aragó per primera vegada en la història i la còpia més propera, segons els especialistes, data del segle ·XIII· (Ubieto, Lapeña...). Si posem de manifest el mètode científic és inadmissible prendre com a primer esment documental del nom Aragó l'any 828, ja que és un còpia del segle XIII.

El nom Aragó a diferents documents i cròniques al llarg dels segles IX i X

S'ha evidenciat en el capítol anterior com el document on apareix el nom Aragó datat l'any 828 és fals, a més de no ser original sinó còpia del segle XIII, talment com el document del 964. Aleshores, sabent aquesta informació, en les properes línies analitzarem un gruix considerable de documents i cròniques, confeccionades entre els segles ·IX· i ·X·. La finalitat és la de localitzar algun document original d'aquestes dates on aparegui el nom Aragó.

Hem estructurat aquest apartat en quatre blocs; primer observarem les cròniques franques, seguidament les que hem denominat com a "hispàniques", per continuar amb les fonts aràbigues, i finalitzant amb la documentació reial existent dels segles mencionats.

Cròniques franques

Donat que se'ns explica que la creació del comtat d'Aragó fou originat entorn de l'any 800 sota la protecció del rei franc Carlemany, pren
sentit que comencem aquesta recerca en la cronística franca ?només mostrarem aquelles cròniques que relaten fets ocorreguts a la zona centro-pirenaica?.

L'autor dels Annales regni Francorum referint-se al comte Oriol, que residia davant Osca i Saragossa no fa cap menció d'un territori anomenat Aragó. A més a més, sempre ens descriu la societat resident en aquells encontorns pirenaics com a Wasconum ad Pampilonam i Navarri. Resseguint la Vita Karoli Magni, escrita pel biògraf de Carlemany Eginard, a l'hora de tractar dels esdeveniments succeïts a la zona que tenim com a estudi, tampoc anomenarà cap territori ni societat amb un mot igual o similar a Aragó. En aquest cas l'autor ens hi especifica la societat pirenaica com a Wascones de Wasconia, i ens precisa el personatge Lupo com a Wasconum. Els Annales Bertiniani, continuació dels Annales Regni Francorum, en descriure els fets ocorreguts al sud dels Pirineus, no esmentarà ni Pamplonesos, ni Vascons ni, com passa amb les altres cròniques, tampoc cap nom Aragó ni derivats; només farà referència a la Marca Hispànica. De les altres cròniques franques estudiades, confeccionades entre els segles ·IX· i ·X·, no n'hem trobat cap que narri esdeveniments succeïts a la zona descrita. En resum, no hem localitzat cap escrit franc a l'època assenyalada on aparegui mencionat cap territori ni societat amb nom Aragó o forma semblant.

Cròniques hispàniques

Per ordre cronològic encetarem el recull de les narracions hispàniques amb la cronística asturiana; la Crònica Albeldense, i les dues versions de la crònica d'Alfons III, la rotense i la ad Sebastianum i enllestirem amb la crònica, realitzada pel bisbe d'Astorga, anomenada de Sampiro.

a) Cronica Albeldense[4]

L'activitat historiogràfica a Navarra es detecta ja a la fi del segle X, en els textos que recull el còdex Vigilà o d'Albelda (976) i el còdex de Roda (980-990), tots dos vinculats a la cort règia de Nájera. El còdex Vigilà transcriu la Crònica albeldense, a la qual afegeix uns Nomina Pampelonensium regum, en la qual els reis navarresos «sorgeixen» sense cap dependència dels asturlleonesos i es postulen, així, com un altre poder polític que, paral·lelament a la monarquia astur, lluita intrèpidament contra els musulmans.[5]

El manuscrit de la Crònica Vigilana o Albeldense és custodiat a la Real Biblioteca del Monasterio del Escorial amb l'identificador: RBME d-I-2 (2º), el qual és datat l'any 976. Al foli 240v s'hi pot observar com l'autor començà a citar el

llistat dels reis pamplonesos sense completar-lo, ja que només va exposar unes breus indicacions, que són de la tenor següent:

ITEM NOMINA PAMPILONENSIUM REGUM

Hic a predictis regis ignoro quales fuisse (al marge esquerre).

Era DCCCCXIIIIª inquoant (al marge esquerre)

Sancio rex filius Garseanis regis regnauit annos XX.

Garsea filius Sancionis regis regnauit XL et amplius.

Sancio

Deixant un considerable espai en blanc des de la finalització del llistat dels reis d'Astúries ?precedent a la dels pamplonesos?, i posteriorment seguint l'escrit amb la narració dels reis gots d'Oviedo.

Ara bé, al foli 242v, quan finalitza la part del text vigilà, s'hi fa una addició dels reis pamplonesos, i és en aquest escrit addicionat on l'autor que el realitzà, a l'hora de relatar els fets que feu el rei pamplonès Sanç Garcès, ens narra que arbam namque Panpilonensem suo iuri subdidit, necnon cum castris omne territorium Aragonense capit; és a dir, que el monarca pamplonès també va sotmetre a les seves lleis a la forta Pampilona, i es va apoderar de totes les fortaleses del territori aragonès.

Vist tot plegat, la menció al territori aragonès, que s'inclou a l'addició dels reis de Pamplona, es podria considerar original de finals segle ·X·, ja que Vigila aprofità que acomplia la còpia del cronicó albeldense per addicionar el text amb informació actual a la realització de l'escrit. Però, per què Vigila, en arribar al foli 240v, cità els noms dels tres monarques pamplonesos ?Sanç, Garsia, Sanç? sense cap narració de fets ocorreguts, i només dos folis posteriors amplia aquesta informació?

Creiem que Vigila, autor de la còpia de finals segle ·X·, esmentà els tres reis que "coneixia" amb la mínima informació dels anys de regnat de cadascun d'ells, i posteriorment ?entre el segle ·XI· i ·XII·? s'afegí la narració descriptiva dels fets realitzats pels mencionats monarques. El motiu pel qual deduïm que seria un altre autor, i no el propi Vigila, qui amplia les notícies realitzades pels reis de Pamplona del foli 242v, el trobem en les dues glosses que apareixen al llistat concís dels reis pamplonesos; recordem que deien: Hic a predictis regis ignoro quales fuisse ?traducció: ara, dels que han estat anomenats, no sé quins reis van ser (en el sentit de quins reis es tracta); i Era DCCCCXIIII inquoant. És a dir, Vigila, qui dugué a terme les glosses descrites desconeixia qui foren els reis, i a més a més, situava els monarques mencionats a l'Era de DCCCXIII (914), que correspon a l'any de l'encarnació de 876. Com pot ser que el mateix autor ?ignorant els reis que foren?, dos folis després, relata que els esdeveniments del rei Sanç Garsia comencen la mateixa Era de DCCCCXIIII (914), i ens informa que aquest monarca regna vint anys i fineix a l'Era DCCCCLXIIII (964). A més, com es pot entendre un espai en blanc tan bast, com el que comentàvem unes línies més amunt, des de la menció dels monarques asturians fins els pamplonesos? En tot el còdex vigilà només trobem aquests espais sense escriptura a la finalització d'alguna compilació, aleshores podem deduir que la còpia ampliada de Vigila respecte al cronicó albeldense s'acabaria amb la menció dels tres monarques pamplonesos, i un autor posterior afegiria la informació addicional fins a finalitzar amb el fragment que narra les accions dels monarques de Pamplona. Un altre punt que reforçaria el nostre posicionament seria el Còdex Emilianense[6], també custodiat a l'Escorial, el qual fou redactat a imatge i semblança, l'any 992, del còdex vigilà o albeldense. A l'interior dels folis emilianenses no hem localitzat cap referencia al territori aragonense. Així que es pot deduir que a l'autor no li va semblar prou rellevant la notícia per copiar-la i la va obviar, o, d'altra banda, no existia encara a l'addició pamplonesa. Nosaltres per tot plegat ens inclinem a pensar en la segona opció.

b) Crònica d'Alfons III: Rotense i ad Sebastianense

La versió rotense de la crònica d'Alfons III d'Astúries rep aquest nom per ser integrada en l'anomenat Còdex de Roda[7] o de Meià. Es va acabar de confeccionar entorn de l'any 990, malgrat que es van realitzar al llarg del segle ·XI· diverses addicions. La crònica en qüestió es localitza entre els folis 178r i 185r del còdex mencionat i és custodiat a la Biblioteca de la Real Académia de la História. D'altra banda, la versió ad Sebastianum[8], fou així cognomenada pel Pare Florez d'ençà del segle ·XVIII·. En tenim notícies gràcies a còpies molt posteriors, com la que va realitzar Ambrosio de Morales a la centúria del ·XVI·, o el mateix Enrique Florez en la seva España Sagrada ?la qual hem emprat per fer les anàlisis?. Després d'examinar els exemplars, en cap de les dues versions hi apareix el nom Aragó.

c) Crònica de Sampiro[9]

La darrera crònica analitzada és la que escrigué Sampiro, bisbe d'Astorga, a finals segle ·X·, de la qual no ens ha arribat l'original. Dues de les còpies més antigues que tenim és, l'una, incorporada a la Historia Silense, i l'altra la que va confeccionar Pelayo, bisbe d'Oviedo, en el conegut Corpus pelagianum. Totes dues obres són del segle XII. Per a l'estudi present utilitzem l'edició realitzada de la Silense pel Sr. Santos (1921). Només comentarem que no s'hi ha detectat, tampoc, cap mot similar o idèntic a Aragó.

Cròniques aràbigues

En aquest bloc ens centrem principalment en la tesi doctoral realitzada per l'arabista catalana Dolors Bramon[10]. Tot seguit mostrarem part del resum:

"L'any 1922 Josep Ma Millàs i Vallicrosa publicà Els Textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya Carolíngia ("Quaderns d'Estudi", Barcelona, XIV, 125-161). Aquest treball constitueix una síntesi de la seva recerca sobre les notícies referides a la història de Catalunya, extretes de les fonts àrabs aleshores conegudes. El període estudiat per Millàs era el comprès entre la invasió islàmica d'Hispània i l'algarada d'Almansor contra Barcelona, l'any 985 ".

Més avall enllesteix dient...

"Aquesta Tesi Doctoral és volgudament una continuació de l'obra de Millàs. És a dir, consisteix en la prossecució, fins l'any 1010, del recull i de l'estudi de les cròniques araboislàmiques estudiades per ell i, en segon lloc, en la seva ampliació amb les que han aparegut des de llavors. En aquest moment, en podem comptabilitzar-ne seixanta-una, escrites per cinquanta autors".

Gràcies al minuciós treball de l'autora de la tesi, podem gaudir d'una informació privilegiada respecte de com anomenaven els àrabs la zona nord-oriental d'Hispania. Dels 492 fragments que ens mostra la Doctora Bramon, cap ni un fa menció d'Aragó ?apareix citada la Frontera Superior, Pamplona, Saragossa, Osca, Jaca, etc... però dels talls que ens mostra l'autora ni rastre d'Aragó?. Recordem que de les 492 cites que es referencien, aquestes són repartides en seixanta-una obres, de cinquanta autors, en un període històric comprès entre els anys 711 i 1010.

Fora de la tesi descrita, és cert, però, que hem trobat una crònica que esmenta el país d'Aragó, i un retall d'un estudi el qual els cronistes àrabs mencionen el riu i el mont d'Aragó.

Respecte del país d'Aragó apareix a la crònica Kitab al-Rawd al-Mitar, composta per al-Himyari, de la qual avui dia se'n conserven sis manuscrits, el més antic data de l'any 1564, però un dels manuscrits citats ens anota que l'obra original fou confeccionada l'any 1461. La part on s'hi descriu la geografia d'Hispania, al-Himyari va obtenir la informació de fonts més antigues, com per exemple l'obra d'al-Bakri, mort el 1094, del Nuzbat al Mushtak d'al-Idrisi finat el 1166, i del Kitab al-istibsar d'autor anònim compilat l'any 1191. Malgrat que la forquilla temporal de la crònica és superior a la que ens hem proposat entre els segles ·IX· i ·X·, com que és de les poques notícies que tenim del territori aragonès, trobem interessant mostrar el fragment en qüestió on apareix mencionat Aragó.

"Aragun (Aragó)

"És el nom del país de Garcia, fill de Sanç. Compren ciutats, capitals i districtes.[11]"

És il·lustratiu adonar-se de la concisa descripció que l'autor fa del territori d'Aragó si ho comparem amb el retrat que fa, per exemple, de Pamplona.

"Bambaluna (Pamplona)

"Ciutat d'al-Andalus, a cent vint-i-cinc milles de Saragossa. Allí hi havia la capital de García, fill de Sanç, l'any 330 (941-942). Es troba enmig de les altes muntanyes i valls profundes; està poc afavorida per la naturalesa. Els seus habitants són pobres, no mengen segons els seus desitjos i es lliuren al bandolerisme. La major part parlen el basc (al-basskiya), la qual cosa els fa incomprensibles. Els seus cavalls tenen cascos molt durs, donada l'aspror de la seva regió. Hi ha també gents d'aquest país que habiten al Nord, sobre les ribes de l'Atlàntic.[12]"

A banda de l'escarida descripció d'Aragó enfront de la generosa que fa de Pamplona, malgrat que l'autor no deixa ben parats els pamplonesos, és d'allò més interessant observar els dos textos i interrelacionar la informació mostrada.

D’Aragó se’ns adverteix que és el país de Garcia, fill de Sanç; i la capital del país de Garcia, fill de Sanç, és Pamplona; a més d’informar que Pamplona és ciutat d’al-Andalus, tot plegat a l’any 941 o 942. En resum, segons els textos mostrats de l’obra Kitab al-Rawd al-Mitar, l’any 941 o 942 Pamplona era una ciutat d’al-Andalus, capital del país de Garcia, fill de Sanç, és a dir; capital d’Aragó.

El riu Aragó en les cròniques àrabs apareix mencionat relacionat amb les ràtzies que feren els musulmans a terres pamploneses, així ens ho descriu Elías Terés.

“Aragun “Riu Aragó”

“Ve citat en els textos àrabs sobretot a propòsit de les expedicions militars llançades pels musulmans contra Pamplona, en les quals aquest riu sembla constituir el camí natural de penetració. Ibn Idari, recollint informació històrica anterior, descriu la incursió d'un exèrcit musulmà realitzada l'any 298=911, cap a Aragun, a fi d'atacar Pamplona. Ibn Hayyan, en relatar la marxa de l'exèrcit d'Abd ar-Rahman III, l'any 312=924, per algunes terres i poblacions de l'actual província de Navarra, diu que sobre el Wadi Aragun va existir un hisn o Fortalesa el nom de la qual, de lectura insegura, correspon a Carcastillo, com es llegeix en l'obra de Ibn Idari; torna a sonar el nom del riu en una altra expedició de l'any 325=937, en què el sobirà cordovès va acampar en Uncastillo i el seu exèrcit va devastar els voltants de Pamplona. El geògraf Himyari estableix la situació de la Fortalesa de Santamariyya [= Santa María de Ujué, província de Navarra] edificada sobre una altura que domina al Nahr Aragun i que formava part del sistema de defensa de Pamplona.[13]

Per a l’interval de temps dels segles ·IX· al ·X· les referències àrabs que tenim respecte Aragó són les del riu, matisant que és on el curs d’aquest ja s’ubica en territori pamplonès, uns quants quilòmetres avall dels indrets d’Anso, Echo i Canfranc. I del mont Aragó, situat a la vora d’Osca, domini que no serà “aragonès” fins a finals segle XI. En conclusió, per les centúries descrites, no es desprèn de cap relat aràbic ni una societat aragonesa, ni un territori “políticament” unit aragonès, com per exemple el comtat d’Aragó.

Documentació fins l’any mil

a) Documents reials navarresos i aragonesos[14]

Dels setanta-set documents registrats per Ubieto només vint esmenten el nom Aragó. Cap de les peces són originals. Les còpies daten de la següent manera:

Liber Privilegiorum (1): Document 72

Becerro (24): Documents 29, 33, 35-47, 51-52, 57-58, 66, 68, 71, 75-76

Llibre Gòtic (10): Documents 4, 6, 10, 19, 61-63, 69-70, 73

Llibre Redondo (2): Documents 13 i 23

Còpia Visigòtica (6): Documents: 3, 7-9, 26, 74

Còpia Pseudovisigòtica (5): Documents 24, 27, 48, 56, 60

Any 1510 (1): Document 14

Any 1501 (7): Documents 18, 20, 22, 24, 28, 34, 59

Segle ·XIII· (5): Documents 1, 2, 16, 25, 64

Segle ·XIII· i ·XII· (1): Document 65

Segle ·XII· (7): Documents 11-12, 21, 31, 49, 55, 77

Segle ·XII· i ·XI· (1): Document 15

Segle ·XI· (6): Documents 5, 17, 32, 50, 53, 67

??? (1): Document 54

Els dos primers documents de la sèrie on apareix el mot Aragó són datats els anys 828 (doc.1) i 964 (doc.2), els quals corresponen els que ja hem citat en l'apartat anterior ?La primera menció del nom Aragó?. Seguint l'ordre cronològic proposat per l'historiador saragossà, exposarem, a mode de llistat, les diverses cèdules on apareix mencionat Aragó ?mostrarem data, document, títol, font de la còpia més antiga, i fragment on s'hi cita Aragó?.

892 (doc.6) Fortuny Garcés, rei, assenyala els termes del monestir de San Julián de Labasal, per invitació del comte Galí d'Aragó.

FDZ, Llibre Gòtic, fol. 78 vº.-19, còpia segle XII (B).

Text: ...Siquidem habebant in illis diebus grande contenta per illos terminos inter Labasale et Binies et Tolosana et Orrios, quia sicut ab antiquitate requirebant suos terminos Labasales usque ad Aragon...

Regnante: ...regnante rege Fortunio Garcianes in Pampilona et comite Galindo Asnar in Aragon...

922 (doc.11) Notícia històrica que assenyala com Sanç Garcès I, rei de Pamplona, va donar al monestir de Sant Pere de Siresa des d'Oza fins a Siresa. El bisbe Ferriolo va cedir els drets episcopals des de Javierregay fins a Siresa.

ACH, Cartulari de Siresa, còpia de la segona meitat del segle XII, fol. 1, escriptura núm, 1 (B).

Regnante: ... regnante in Pampilonia Sancio Garcianis, in Aragone Galindo Isinari, in episcopatu domnus Ferriolus.

905-925 (doc.15) El rei Sanç Garcès I i la reina Toda fallen que don Martín pogués poblar Bralavilla, sent de Sant Martí de Ciellas la dècima i l'oferta perpètuament, assenyalant els termes.

FDZ, Llibre Gòtic, fol. 80-81, còpia segles XI-XII (B).

Regnante: La còpia C ? AHN, San Juan de la Peña, carp. 701, núm. 16, pseudovisigótica? finalitza; regnante predicto rege Sancio Garsianes in Aragona et in Nagera et in Castella uelga et in Ripacurza, episcopus Garsea in Aragone et in Suprarbi, comes Garseas in Uno castello, Gomez in Rosta, senior Petro Sanz in Sos, senior Roderico in Boltanea, senior Garcia Sanç in Petraselz, senior Fortunio in Caseda.

905-925 (doc.16) Sanç Garcés I Abarca, rei, assenyala els terme de Uncastillo.

UNCASTILLO. Església parroquial, lletra pseudovisigòtica s. XIII.

Initulació: ...Sancti [trencat] [Ab]archa Dei gratia rex Aragonum...

947 (doc.30) García Sanç II, rei de Pamplona, amb el consentiment del comte Fortuny, dona al monestir de Lavasal sis mesquins que vivien en Biniés i la meitat del senyoriu de Biniés.

AHN, Sant Joan de la Penya, carp. 695, núm. 5, còpia pseudovisigòtica (B).

Intitulació: ...ego Garsia Sancionis, rex Pampilone, cum voluntate comitis Fortunionis de Aragone...

Regnante: ...regnante me rege Garsia Sancionis in Pampilona, in Alava et Nagera, comite Fortunio in Aragone, Adefonsus in Gallecia, pagani vero Mahomat Ebenlupe in Val terra et Mahomat Atauel in Osca...

947 (doc.31) Donya Toda, reina, dona al monestir de Lavasal els delmes i primícies de l'església de La nostra Senyora de Ardanés

FDZ, Libro Gótico, fol. 79-79 vº., copia del siglo XII, pseudovisigótica.

Text: ...Et ego episcopus Fortunio de Aragon... ...Et ego comes Fortunio Scemenones de Aragon...

Regnante: ...regnante rege Garcia Sangonis, et episcopus domno Balentius in Pampilona, et comes domno Fortunio et episcopus domno Fortunio in Aragon...

948 (doc.32) García Sanç I i la reina Toda confirmen la sentència donada pels jutges Galí Asnar i Jimeno Galíndez sobre la possessió d'una pardina situada damunt de Javierre una meitat seria del rei i l'altra de Sant Joan.

FDZ, Libro Gótico, fol. 22 vº- 23 vº., letra siglo XI (B).

Text: ...Fortungo Atonis de Arnassi et Melandri de Aragone ad villa quod viderunt et audierunt et iuraberunt in Sancti Petri in Scaberri, pro iudicio de rege Gartia Sancionis et de regina dona Tota, et suos barones Galindo Ysinari et Scemeno Galindonis, iudicantes Aragone...

Regnante: ...regnante Domino nostro Ihesu Christo, Gartia Sancionis rex in Pampilonia et in Aragone, regnante Fortunio Scemenonis et suo creato rege domno Sancio possi...

971 (doc.49) juny 29 Donya Endregot Galíndez, el seu fill el rei Sanç Garcés II i la reina Urraca donen al monestir de Sant Pere de Siresa la vila de Javierre de Martes, amb les seves possessions

ACH, 2-897, Cartulario de Siresa, escritura núm. 2, copia de finales del siglo XII (B).

Regnante: ...regnante Sancio Garseanis et Urracha regina in Aragone et Pampilona et Degio, Ariolo episcopo in Aragone...

981 (doc.55) Sanç Garcés II Abarca i la reina Urraca confirmen la donació de la vila de Badaguás, feta per don Sanç, senyor d'Atarés, al monestir de Sant Joan.

AHN, San Juan de la Peña, carp. 695, núm. 10, copia carolina siglo XII (B).

Initulació: A la còpia (B) no hi ha, en canvi a les dels segles ·XIII· s'hi descriu la següent; [Crismón] In nomine sancte Trinitatis [Trinitates, D], Patris et Filii et Spiritus Sancti [amen, add. C]. Hec est carta donacionis et confirmacionis quam facio ego Sancius rex Avarcha, gratia Dei Aragonensium sive Pampilonensium, una cum coniuge mea Urracha regina Deo et Sancto Iohanni de Pinna, add CD.

Regnante: ...et illo maiore domnus Sancius in Atares, episcopus Oriolus in Aragone...

983 (doc.56) gener 1 Sanç Garcés Abarca, la seva esposa Urraca i fills donen la vila de Badaguás a don Sanç d'Atarés.

AHN, San Juan de la Peña, carp. 695, núm. 11, letra pseudovisigótica, imitando la factura y distribución de un documento original, mal conservado (B).

Regnante: ...regnante domino Santio rex in Pampilona sive in Aragone unatim cum Alaba...

987 (doc.60) Sanç Garcés II Abarca dona al monestir de Sant Joan la vila de Alastuey amb els seus termes i drets.

AHN, San Juan de la Peña, carp. 695, núm. 15, copia pseudovisigótica (B).

Regnante: ...regnante me rege Sancio in Navarra et in Aragona et in Nagera et usque ad mont d'Ocha. Et sunt testes et Visores Basilius episcopus Pampilonensis testis et confirmans, Oriolus episcopus Aragonensis testis et confirmans...

987 (doc.61) Sanç Garcés II Abarca i la reina Urraca concedeixen al monestir de Sant Joan la casa de Sant Pere de Fuebas amb els seus termes.

FDZ, Libro Gótico, fol. 3 vº.-4, copia del siglo XI (B).

Regnante: ...episcopus domnus Oriolus in Aragone.

988-989 (doc.64) desembre Santa Cruz Sanç Garcés II Abarca, la seva esposa i fills concedeixen al monestir de Sant Pere de Taverna que els seus bestiars pasturin lliurement pels seus regnes i no paguin cap dècima.

AHN, San Victorián, carp. 760, nº. 3, copia s. XIII (B).

Regnante: ...et omnes seniores Aragonenses vel Pampilonenses in unum confirmans.

988-989 (doc.65) Sanç Garcés II Abarca, la seva esposa Urraca i fills manen que ningú molesti al monestir de Sant Pere de Taverna i les seves propietats, ordenant que els seus bestiars pasturin on volguessin.

AHN, San Victorián, carp. 760, nº 1. copia de s. XII-XIII.

Regnante: ...et omnes seniores Aragonenses vel Pampilonenses in unum confirmans.

970-994 (doc.72) Sanç Garcés II Abarca dona al monestir de Sant Joan de la Penya les viles de Miramont, Míanos i altres diverses més, amb els seus termes i drets.

FDZ, Liber Privilegiorum, I, fol. 32-33.

Initulació: ...ego Sancius, rex Avarca gratia Dei Aragonensium sive Pampilonensium, una cum coniuge mea Urraca regina...

Regnante: ...Oriolus, episcopus Aragonensis....

996 (doc.74) García II Sanç el Trèmol concedeix a Sant Millán la vila de Terrer, amb els seus termes i habitants, especificant les condicions corresponents.

San Millán, leg. 15, copia en visigótica (B).

Regnante: ...regnante me rege Garsea, sub imperio Dei, in Pampilona, una cum coniuge mea Eximina regina, et regnantibus matre mea Urraca regina et fratre meo Gundissalvo in Aragone...

997 (doc.75) García II Sanç el Trèmol atorga a Sant Millán l'ús de l'aigua provinent de la vall de Alesón per a regar les possessions que tenia en Nájera durant la nit del dimarts i tot el dimecres.

Becerro, fol. 36-36 vuelto; Gótico, fol. 5 (Colección, núm. 70).

Regnante: ...me Garsea rege sub imperio Dei in Pampilona, una cum coniuge mea Eximina regina, et regnantibus matre mea Urraca regina et fratre meo Gonzalvo in Aragone...

995-1004 (doc.77) García Sanç II el Trèmol, rei de Pamplona, la seva dona la reina Jimena i la seva mare Urraca donen al monestir de Sant Pere de Siresa la vila de Berdún i l'església de Santa Marta, amb els termes

ACH, Cartulario de Siresa, copia de la segunda mitad del siglo XII, fol. 2 vuelto, escritura núm. 2 (B).

Text: de aqua Verali usque ad aqua Aragone

b) Cartulari de Siresa[15]

Dels dotze documents analitzats entre els anys 808 i 1004 original cap, les còpies són distribuïdes de la següent manera:

Còpies S.XVIII: Document 9

Còpies S.XVII: Document 11

Còpies S.XIII: Document 6

Còpies S.XII: Documents 1-2, 4-5, 7-8, 10 i 12

Còpies S.XI: Document 3

Tot seguit mostrem els sis documents on apareix el nom Aragó.

Els documents 7, 10 i 12, són els mateixos que els 11, 49 i 77 descrits en els documents navarresos i aragonesos fins l'any 1004.

808-821 (Doc.1) Notícia de les possessions que tenia el monestir de Sant Pere de Siresa.

ACH, Cartulario de Siresa, copia de la segunda mitad del siglo XII, fol. 6 vuelto, escritura núm. 7 (B).

Text: Dederuntque fratres presbitero Attoni aliam vineam pro illa in ius cambii et tenuerunt eam, que et ipsa sicuti prior incipit a via et desinit in ripam Aragonis fluvii.

867 (Doc.6) El comte Galí Asnárez dona al monestir de Sant Pere de Siresa tot el que tenia des de Javierregay fins a Aguatuerta, i les viles situades entre "Oledola" i el monestir. Assenyala els límits de Echo

ACH, Libro de la Cadena, p. 125-126, copia del siglo XIII (B).

Text: fluvius Aragonie dividit... fluvium Aragonie

978 febrer 15 (Doc.11) Sanç Garcés II Abarca, rei de Pamplona, la reina Urraca i els infants Ramir i Jimeno confirmen al monestir de Sant Pere de Siresa la concessió del delme de la sal de Nuro, que li havia atorgat el rei García Sánchez I, i afegeixen el delme de la sal de Obano.

ACH, Registrado en el Lumen, pero desaparecido. En la actualidad, en manos del primer editor (A).

Signum: [Columna C] Et omnium seniorum Pampilonensium vel Aragonensium adfirmamus.

c) Cartulari de Sant Joan de la Penya[16]

Dels trenta-dos documents analitzats entre els anys 570 i 995, original cap, les còpies són distribuïdes de la següent manera:

Lletra Pseudovisigòtica: Documents 16, 17, 22 i 23

Liber Privilegiorum: Documents 29 i 31

Còpies S.XIII: Documents 1, 3 i 20

Còpies S.XII: Documents 7 i 21

Còpies entre S.XI i XII: Documents 2, 13, 24, 26, 28, 30 i 32

Còpies S.XI: Documents 4-6, 8-12, 14-15, 18-19, 25 i 27

Tot seguit mostrem els setze documents on apareix el nom Aragó.

Els documents 15, 16, 17, 18, 21, 22, 23 i 24 corresponen als 30, 31, 32, 55, 56, 60, 61 i 72 descrits en els documents navarresos i aragonesos fins l'any 1004.

570 (doc.1) Alaric, rei, dona les viles de Nove i Ardaniés, que havia poblat, al monestir de Sant Julián de Lavasal.

AHN, San Juan de la Peña, carp. 695, núm. 1, letra s. XIII (B)

Text: defluit Aragon Suburdam... quomodo aqua cadit in Aragon ex utraque parte

Regnante: regnante rege Alarico in Aragone, comite Galindo in Atares

828 (doc.2) Notícia sobre el monestir de Cillas i la fixació dels seus límits.

F D Z , Libro gótico, fol. 80, copia siglos XI-XII.

Text: Garsia Scemenonis rege de Pampilona et comite Galindo in Aragona

828 (Doc.3) agost 5. Sant Joan de la Penya, García Jiménez, rei de Pamplona, i Galindo, comte d'Aragó, donen el monestir i vila de Sant Martí de Cillas al monestir de Sant Joan de la Penya.

AHN, Sant Joan de la Penya, carp. 695, núm. 2, lletra pseudovisigòtica, possiblement del segle XIII (B).

Text: ego Garsias Semenonis, rex Pampilonensium, una cum comite Galindone de Aragon

Regnante: comite Galindo in Aragona

860 (Doc.6) L'abat Atilio, que havia construït el monestir de Cillas, disposa de la vila i església de Huértalo.

FDZ. Llibre Gòtic, fol. 81-81 v.º, còpia segle XI (B).

Regnante: regnante rege Garcia Scemenones in Pampilona et comite domno Galindo in Aragon

893 (Doc.7) Fortún Garcés, rei, assenyala els termes del monestir de Sant Julián de Labasal, per invitació del comte d'Aragó, Galindo.

FDZ, Llibre Gòtic, fol. 78 v.º-79, copia segle XII (B).

Text: suos terminos Lavascales usque ad Aragon

Regnante: regnante rege Fortunio Garcianes in Pampilona et comite Galindo Asnar in Aragon

890-900 (Doc.8) El bisbe Jimeno concedeix a Santa María de Fontfrida la quarta de diverses viles.

FDZ, Llibre Gòtic, fol. 71 v.°, copia segle XI (B)

Regnante: regnante Fortunio Garsee in Pampilona et Asnario comite in Aragone

948-962 (Doc.19) Corroboració de la donació feta per Fortuny Sanz i donya Ubibiga a Sant Joan sobre béns situats en Bergosa.

FDZ, Llibre Gòtic, fol. 29, lletra segle XI (B).

Regnante: Regnante rex Gartia Sanxionis in Pampilonia, rex Sancio Gartianis in Aragone

964 agost 5. Sant Joan de la Penya (Doc.20) García Jiménez, rei de Pamplona, i Galí, comte d'Aragó, donen Sant Martí de Cillas al monestir de Sant Joan de la Penya, a més d'altres possessions.

AHN, Sant Joan de la Penya, carp. 695, núm. 7, pseudo original visigótico, possiblement del segle XIII (B).

Intitulació: ego Garsia Semenonis, rex Pampilonensium, et uxor mea dompna Tota, una cum comite Gallindone de Aragon

Regnante: regnante me rege Garsia Semenonis in Pampilona, comite Galindone in

Aragon

Dels cent vint-i-un documents assenyalats, que daten entre els segles ·IX· i ·X·, cap es presenta en format original. Restant els onze que es repeteixen en els diferents cartularis obtenim un resultat total de cent deu peces examinades, de les quals fan referència al mot Aragó trenta-una, repartides en quaranta-i-quatre mencions. Les còpies d'aquestes són divididas pel segle ·XIII· un total de nou; pel ·XII· set; el Llibre Gòtic en conté vuit; còpies en lletra pseudovisigòtica tres; en lletra visigòtica un; el Becerro un; el Liber Privilegiorum un; i còpia desconeguda una.

De les diferents formes del mot Aragó, tot seguit, relacionem cadascunes d'elles allà en els documents on apareixen:

Aragone, documents: 11A, 15A, 30A, 30A, 32A, 32A, 49A, 49A, 55A, 56A, 61A, 74A, 75A, 77A, 1C, 8C, 19C

Aragon, documents: 6A, 6A, 31A, 31A, 31A, 1C, 1C, 3C, 6C, 7C, 7C, 20C, 20C

Aragona, documents: 15A, 60A, 2C, 3C

Aragonensium, documents: 55A, 72A, 11B

Aragonensis, document: 72A

Aragonenses, documents: 64A, 65A

Aragonis, document: 1B

Aragonie: 6B i 6B

Aragonum, documents: 16A

Vist aquest punt, ara, anotarem cadascuna de les aparicions del mot Aragó, i indicarem a què, o a qui fan referència:

Territori d'Aragó: Aragon 6A

Comte Galí Asnar: Aragon 6A, 3C, 6C; Aragone 11A; Aragona 1C i 3C

Rei Sanç Garcès: Aragona 15A; Aragone 19C

Bisbe Garcia: Aragone 15A

Rei Sanç Abarca: Aragonum 16A; Aragonensium 55A i 72A

Comte Fortuny: Aragones 30A i 30A

Bisbe Fortuny: Aragon 31A i 31A

Merandi d'Aragó: Aragone 32A

Rei Garcia Sanç: Aragone 32A; Aragon 20C

Reina Urraca: Aragone 49A

Bisbe Oriol: Aragone 49A, 55A, 61A; Aragonensis 72A

Rei Sanç: Aragone 56A; Aragona 60A

Senyors d'Aragó: Aragonenses 64A, 65A; Aragonensium 11B

Gonçal d'Aragó: Aragone 74A i 75A

Riu Aragó: Aragone 77A; Aragonis 1B; Aragonie 6B i 6B; Aragon 1C i 1C

Rei aleric: Aragone 1C

Comte Asnar: Aragone 8C

Comte Galí: Aragon 20C

Seguidament, volem mostrar els documents 15A i 1C, els quals ens donen una informació enriquidora de l'assumpte. La cèdula 15A, si l'examinem en detall, ja adverteix Ubieto que a la còpia més antiga conservada no hi apareix el regnante. En canvi, a les còpies C i D confeccionades, segons l'autor, al segle ·XIII·, s'hi observa com s'afegeix les possessions pertinents dels senyors en la part addicionada. Aleshores, podem extraure dues possibilitats per aquest fet; una primera seria que el copista del document B no volgués anotar la informació del regnante que potser apareixia a l'original; una segona alternativa seria que els copistes del segle ·XIII· es prenguessin certes llicències, que ho feien, per ampliar paràgrafs com en aquest cas el regnante.

El darrer document a treure a col·lació és, com dèiem, el 1C, el qual ens narra com Alaric (s.IV-V), considerat el primer rei dels visigots, dona les viles de Nove i Ardaniés, que havia poblat, al monestir de Sant Julián de Lavasal. Es pot concloure com al segle ·XIII·, que és de quan data la còpia del document, tenen la necessitat de nodrir d'una certa antiguitat el territori i la dignitat reial aragonesa ?ja que l'esmenten com a regnante rege Alarico in Aragone? i, no només això, sinó que adés entroncant l'Aragó amb el primer rei visigot.

No podem allargar massa més el detall de l'anàlisi de les còpies exposades; primer per falta de formació acadèmica quant a paleologia i documentació medieval; i segon, perquè la intenció d'aquest apartat és la de mostrar, com hem fet, almenys a la documentació mostrada, que al llarg dels segles ·IX i ·X· no hem localitzat cap document original on aparegui el mot Aragó.

La genealogia pirinenca de Roda i els comtes aragonesos

Hem considerat de tractar l'anomenada Genealogia de Roda, inserida al Còdex de Roda o Meià[17], en un capítol dedicat exclusiu a ella pel fet que és la que utilitzen una part dels historiadors, des d'època medieval, per indagar respecte dels orígens del comtat d'Aragó i les diverses formacions pirinenques.

El còdex en qüestió, els especialistes el daten de finals segle ·X·, malgrat que hi ha diversos autors que s'oposen a aquesta afirmada antiguitat. Tot seguit, de les diverses opinions que hi ha respecte a la datació, esmentarem com a punt de partida la del navarrés José María Lacarra.

En 1076 el còdex era a Nájera. Allí s'afegia a un fragment analístic pres del còdex Conciliar d'Albelda una breu Crònica Navarresa que, en relatar la mort de Sanç el de Peñalen diu: "in ipsa era TCXIIII (a. C. 1076) venit Adefonsus rex de Legion ad Nagera et Pampilona suo iuri subdidit". A partir d'aquesta data la Crònica es fa castellana, és a dir, s'afegeixen dues notes analístiques referents a Alfons VI sense al·ludir-se per a res al nou rei de Pamplona Sanç Ramirez. En una d'elles després de referir la presa de Toledo s'agrega: "In his diebus fuit famis validíssima et mesura tritici aneu est azudeiz in Naiera in XXXVI solidorum stetit". L'últim esment es refereix a la batalla de Sagrajas o de Batalioth (1086). Aquestes addicions per la lletra en què van ser escrites ?minúscula visigòtica? podrien ser contemporànies dels successos al fet que al·ludeixen o molt poc posteriors.[18]

Continua dient-nos que...

...no obstant això, el còdex és bastant més antic. El cronicó que al·ludim va intercalat entre altres dos que també es refereixen a Pamplona i que arriben fins a l'últim terç del segle X. El primer (text h, fol. 231) consigna la data de la mort del rei Garcia Sanç (970) i deixa en blanc la del seu fill Ramir, ocorreguda en 981. El segon (text j, fol 231 v.º), que és un obituari dels bisbes de Pamplona acaba en 988. Posteriorment se li van afegir tres esments dels anys 1020 i 1021, que ja no es refereixen a prelats pamplonesos, i que segurament van ser afegides en aquestes mateixes dates. Suposo que al començament del segle XI, quan s'afegien els dos citats paràgrafs, el còdex estava també en Najera, encara quan no he aconseguit identificar els personatges al fet que en ells s'al·ludeix. Ells ens donarien amb tota seguretat la clau per a saber on es guardava el manuscrit en data tan pròxima a la seva composició.[19]

Hem d'advertir que fins a l'any 1928 no es va retrobar el còdex original i, per tant, les crítiques realitzades pels diversos erudits dels segles ·XVIII· i ·XIX· són efectuades a través de les diferents còpies que existien del manuscrit primigeni. Habent matisat aquest fet, a continuació citarem el noucentista Arturo Campión, qui elogia al Sr. Palomares per la seva gran tasca en realitzar un dels millors trasllats del còdex.

El treball cal·ligràfic del Sr. Palomares és tan primorós que els seus facsímils produeixen la mateixa sensació dels documents originals, que no coneixem.[20]

Tornant a l'estudi de Lacarra ens anuncia que,

En recuperar-se en 1928 el manuscrit de Roda semblava que anaven a dilucidar-se totes les qüestions plantejades entorn de la data del còdex, i per tant de l'antiguitat i autoritat de les famoses Genealogies. Des de finals del segle IX en què el datava Eguren, fins a la primera meitat del segle XI que Sampere i Miquel i Serrano i Sanz assignaven als folis de les Genealogies, hi ha hagut opinions per a tots els gustos, no faltant els qui estudiant només les Genealogies les tenien per un entreteniment monàstic dels segles XIII o XIV (Ximénez de Embún), o com Jaurgain, que datava les Genealogies navarreses a fins del segle X i les dels comtes d'Aragó en el segle XII.[21]

Lacarra ens asevera que respecte la còpia de Palomares en comparació amb l'original, poca cosa més es pot precisar respecte la datació.

Els facsímils de Palomares guardats en l'Acadèmia de la Història, alguns dels quals van ser donats a conèixer per Sampere i Miquel, ja permetien formar-se una idea aproximada de la data del manuscrit, i poc més podem precisar avui en estudiar l'original.[22]

Unes línies més avall informa que,

el còdex sembla que estava ja escrit a fins del segle X. En efecte, en el fol. 186 v.º a un fragment ?interpolat, segons Gómez Moreno? de la Crònica Profètica en que s'al·ludeix a la data en que s'escriu aquella, s'afegeix la següent nota marginal: “In era TXXX Cesaris (a. C. 992) habet Mahomat quod predicavit anni CCCLXXXII”. Aquesta data de 992 sembla correspondre a la de la nota marginal i el còdex s’escriuria per aquests mateixos anys, ja que la lletra és de la mateixa època i tal vegada de la mateixa mà que el text.[23]

Citant, de nou, al Sr. Arturo Campión, respecte a les incongruències aparegudes al llarg de les informacions del còdex, en reblà el següent:

El fet és inexplicable per a mi. Potser aquestes genealogies eren anotacions, o preparació d'un treball més ampli que no va arribar a escriure's, o que no ha arribat fins a nosaltres? Uns certs crítics s'han acarnissat amb les genealogies avantdites posant d'embalum els seus indubtables defectes; Mr. Pourpardin les equipés al fals privilegi de Alaón. Mr. Molinier assevera que seria prudent no tenir-les en compte; Mr. Barrau-Dihigo va en contra de la utilitat històrica d'elles, atribuint-los la seva falta de cronologia i la seva imprecisió tocant a les persones que van cenyir la corona; el senyor Valls i Taberner, el treball escrit del qual en català és digne d'encomi per la seva claredat i mètode, d'apreciacions molt més moderades, escriu que a més de ser insuficients pateixen d'algunes equivocacions notòries, d'unes certes petites transposicions, bastant clares, i d'algunes omissions imputables a errors de transcripció dels copistes.[24]

Per tal de definir la datació del còdex i, de les Genealogies en particular, creiem insuficient els motius que ens plantegen els diversos autors els quals defensen la seva antiguitat basant-se en que els esdeveniments relatats, i el llistat dels personatges citats al llarg de les genealogies, no rebassen més enllà de l’any 992. A més de la elaboració del manuscrit en lletra minúscula visigòtica, com ens informa Lacarra:

El P. García Villada diu, amb raó, que la lletra del còdex “pertany al tercer període de l'escriptura visigòtica, que abasta des del segon terç del segle X fins a principis del XI”. Sabut és que difícil resulta datar, amb un error menor de cinquanta anys, un còdex escrit en minúscula visigòtica.[25]

Diem que són insuficients els motius descrits ?esdeveniments i lletra minúscula visigòtica? per la datació a finals de la centúria ·X·, ja que no es motiu definitori que al text aparegui una nota la qual ens informi que es va realitzar a l’Era TXXX (1030). Malgrat que la nota ens aporti la data mencionada no representa que el manuscrit es realitzés aquell any. Respecte a la lletra la qual es composa el còdex ?minúscula visigòtica? citarem a Flocel i Sabaté.

Ara centrarem, com a puntal bàsic, l’atenció sobre l’autenticitat de documents generarts en l’epoca medievall, per bé que l’advertència podria resseguir la resta de la història i apreciar la necessitat d’abocar sobre l’edat mitjana falsificacions de la realitat a partir d’una ampla gamma de raons: per fomentar pietats i hagiografies en els moments barrocs, per a enaltir, afavorir i sustentar suposats drets de poblacions, ordes i col·lectivitats diverses en els segles moderns, per a cobrir diferents interessos personals i distingir els orígens familiars o, també, per a poder recrear un passat gloriós quan cal encertat la pròpia tradició com a poble.[26]

Segueix informant-nos.

Convé, en aquest sentit, no interpretar les falsificacions com a dades aïllades, sinó sovint com peces d’un mateix edifici d’interessos. És el que ja advertia Abadal: les falsificacions acostumen a produir-se a ratxes i a paquets, cosa ben lògica atès que tota falsa dada requereix d’un coixí receptiu per a facilitar-ne la credibilitat.[27]

Per enllestir mostrem que

no hauria d’estranyar , hores d’ara, poder repetir en diferents contrades el que a l’Aragó ha realitzat Duran Gudiol en destinar tot un capítol de la seva biografia del rei Ramir I a la imatge del monarca segons la molt nombrosa documentació que pot encerclar-se com a apòcrifa o falsa. Si s’ha pogut detectar que a la catedral d’Osca era provista, en el segle XII, d’excel·lents pendolistas hábiles tanto en la letra visigòtica como en carolina, i que les falsificacions, moltes força ben treballades i àdhuc convincents, emobolcallen les reclamacions d’interessos i drets de tots els diferents cenobis i bisbats, no hauria de sobtar de veure la taca en la nostra mateixa documentació, tal i com consta en d’altres indrets i en diverses tipologies documentals.[28]

Per tot el mostrat, es pot considerar que l’aparició del mot Aragonensium, a l’intitulat dels comtes aragonesos, i les dues mencions Aragone, a l’interior del llistat dels reis pamplonesos, puguin ser posteriors de finals segle ·X·. Fos com fou, per les discrepàncies entre els especialistes, no es pot assegurar que la crònica sigui original de les darreries de la

desena centúria. D'altra banda, per finalitzar, fem nostres les paraules del mencionat Arturo Campión:

Altres crítics les estimen [les Genealogíes] com a guies insubstituïbles de la recerca; jo les vaig comparar a una llum el resplendor de la qual penetra en lloc ombrívol i subterrani; si l'apaguem, ens quedarem a les fosques: usem, doncs, d'elles amb cautela i sa judici crític.[29]

Resum/cloeanda

Al cap i a la fi, com s'ha pogut observar al llarg dels apartats anteriors, no hem localitzat cap font original d'entre els segles ·IX· i ·X· on aparegui el nom Aragó. S'ha d'advertir, malgrat que les genealogies de Roda, i la crònica Albeldense, addicionada per Vigila, son datades de finals segle ·X·, com dèiem, per les discrepàncies entre el mateixos especialistes no les podem considerar amb exactitud originals de dit període.

A l'hora que no hem localitzat cap original de les centúries avantdites on aparegui el mot Aragó, aquesta anàlisi, però, ens ha servit per constatar, almenys a les còpies analitzades, que per anomenar Aragó, ja sigui territori, riu o comtat, els copistes dels segles posteriors a les dates dels documents van emprar tres distintes maneres de fer-ho: Aragon i derivats, Aragonia i Aragona ?una forma masculina i les altres dues en femení?. Desconeixem si aquest fet es podria donar amb d'altres noms propis d'indrets peninsulars o fora d'aquests, però, el que sí que hem fet ha sigut comparar-lo amb el regne de Lleó; en cap document hem observat una manera similar de dir Lleó en llatí com a "Legionia" o "Legiona" ?no exposem la documentació comparada per extensió d'aquesta?.

Dit això, ja anunciàvem a la introducció que aquest treball és la primera part d'un seguit d'estudis relacionats, a més de ser una secció d'un dels capítols del futurible llibre que s'està realitzant respecte a la temàtica. A la segona part, a partir de la documentació de Ramir I d'Aragó, fill bastard de Sanç III el Gran de Pamplona, sí que localitzem el mot d'Aragó en documentació original i se n'extrauran més qüestions i reflexions.

Ivan Giménez
Notes bibliogràfiques

[1] UBIETO ARTETA, ANTONIO. La formación territorial, Historia de Aragón, Tomo I, Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragón y Rioja, Zaragoza, 1981, p.5-6

[2] UBIETO ARTETA, ANTONIO. Cartulario de San Juan de la Peña, vol. I, València, 1962, p.21, doc.3

[3] UBIETO ARTETA, ANTONIO. Cartulario de San Juan de la Peña, vol. I, València, 1962, p.59, doc.20

[4] https://rbdigital.realbiblioteca.es/s/rbme/item/13434#?c=&m=&s=&cv=8&xywh=228%2C379%2C3521%2C1981 242v

[5] FERNÁNDEZ-ORDÓÑEZ, INÉS. "La denotación de "España" en la Edad Media. Perspectiva historiográfica (siglos VII-XIV)", Actas del IX Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española (Cádiz, 2012) / José María García Martín (dir.), Vol. 1 / coord. por Teresa Bastardín Candón, Manuel Rivas Zancarrón, 2015, ISBN 978-84-8489-899-3, p.58

[6]

https://rbdigital.realbiblioteca.es/s/rbme/item/13267#?c=&m=&s=&cv=&xywh=-283%2C927%2C4278%2C2407

[7] Códice de Roda, Real Academia de la Historia, Signatura: Cod.78

Enllaç digital: https://bibliotecadigital.rah.es/es/consulta/registro.do?id=101

[8] FLOREZ, ENRIQUE. España sagrada, theatro geographico-historico de la Iglesia de España, volum 13, en la Oficina de Antonio Marín, Madrid, 1756, Apèndix VII, p.464

[9] SANTOS COCO, FRANCISCO. Historia Silense, Sucesoderes de Rivadeneyra, Madrid, 1921, pp.41-59

[10] BRAMON PLANAS, DOLORS. Nous textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya medieval (continuació de l'obra de J. Mª Millàs i Vallicrosa), Universitat de Barcelona, 1988

[11] MARTÍN DUQUE, ANGEL J. “Aragón y Navarra según el "Kitab ar-Rawd al mi tar", traducción y comentario”, Argensola: Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses, ISSN 0518-4088, Nº 27, 1956, p.248

[12] MARTÍN DUQUE, ANGEL J. “Aragón y Navarra según el "Kitab ar-Rawd al mi tar", traducción y comentario”, Argensola: Revista de Ciencias Sociales del Instituto de Estudios Altoaragoneses, ISSN 0518-4088, Nº 27, 1956, p.252

[13] TEDÉS SÁDABA, ELÍAS. Materiales para el estudio de la toponimia hispanoárabe: nómina fluvial, Volumen 1, Editorial CSIC - CSIC Press, 1986, pp.65-66

[14] UBIETO ARTETA, ANTONIO. Documentos reales navarro-aragoneses hasta el año 1004, Saragossa, 1986

[15] UBIETO ARTETA, ANTONIO. Cartulario de Siresa, Saragossa, 1986

[16] UBIETO ARTETA, ANTONIO. Cartulario de San Juan de la Peña, Saragossa, 1962

[17] Códice de Roda: [Codex miscellaneus], S. X, ex - S. XI, in., Real Academia de la Historia, Signatura: Cod. 78

[Enllaç digital] https://bibliotecadigital.rah.es/es/consulta/registro.do?id=101

[18] LACARRA, JOSÉ MARÍA., “Textos navarros del Códice de Roda”, Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Escuela de Estudios Medievales, Sección de Zaragoza, 1945, p.195

[19] LACARRA, JOSÉ MARÍA., “Textos navarros del Códice de Roda”, Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Escuela de Estudios Medievales, Sección de Zaragoza, 1945, p.196

[20] CAMPIÓN, ARTURO. Nabarra en su vida històrica, Txalaparta, 2012, p.114

[21] LACARRA, JOSÉ MARÍA., “Textos navarros del Códice de Roda”, Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Escuela de Estudios Medievales, Sección de Zaragoza, 1945, p.195

[22] LACARRA, JOSÉ MARÍA., “Textos navarros del Códice de Roda”, Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Escuela de Estudios Medievales, Sección de Zaragoza, 1945, p.196-197

[23] LACARRA, JOSÉ MARÍA., “Textos navarros del Códice de Roda”, Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Escuela de Estudios Medievales, Sección de Zaragoza, 1945, p.197

[24] CAMPIÓN, ARTURO. Nabarra en su vida històrica, Txalaparta, 2012, p.118

[25] LACARRA, JOSÉ MARÍA. “Textos navarros del Códice de Roda”, Estudios de Edad Media de la Corona de Aragón, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Escuela de Estudios Medievales, Sección de Zaragoza, 1945, p.197

[26] FLOCEL SABATÉ. “L'expansió territorial de Catalunya (segles IX-XII): Conquesta o repoblació?” Volum 28

d’Espai Temps, Universitat de Lleida, 1996, p.20

[27] FLOCEL SABATÉ. “L'expansió territorial de Catalunya (segles IX-XII): Conquesta o repoblació?” Volum 28 d’Espai Temps, Universitat de Lleida, 1996, p.22

[28] FLOCEL SABATÉ. “L'expansió territorial de Catalunya (segles IX-XII): Conquesta o repoblació?” Volum 28 d’Espai Temps, Universitat de Lleida, 1996, p.19-20

[29] CAMPIÓN, ARTURO. Nabarra en su vida històrica, Txalaparta, 2012, p.118